

Europos ekonominės erdvės ir Norvegijos finansinių mechanizmų subsidijų schema „Nevyriausybiinių organizacijų sektoriaus stiprinimas Lietuvoje“

Trumpa informacija apie šį leidinuką

2009 metų gegužės 21 d. - 2010 metų gegužės 20 d. laikotarpiu Socialinės ir psichologinės pagalbos fondas (toliau - SPPF) kartu su projekto partneriu VšĮ „Kitokie projektai“ įgyvendino projektą „Patyrimo lavinimo metodo pripažinimo stiprinimas“. Projektu buvo siekiama kelti žmonių, dirbančių su socialiai pažeidžiamų jaunuolių grupe naudojant patyriminio lavinimo metodą, kvalifikaciją bei iširti patyriminio lavinimo metodo veiksmingumą.

Šis darbas skirtas patyriminio lavinimo metodo veiksmingumo tyrimo pristatymui. Prieš tyrimą yra pristatoma Aktyvios socialinės intervencijos programa, kurią Socialinės ir psichologinės pagalbos fondas įgyvendina nuo 1999 metų bei patyriminio ugdymo metodas.

Susidomėjus vykdytu projektu, įgyvendintu tyrimu ar tiesiog turint klausimų, prašome kreiptis telefonu (+370 5) 2154519 ar el.paštu tania@sppf.lt.

Visa pateikiama informacija yra Socialinės ir psichologinės pagalbos fondo bei tyrimo autorių (Tatjanos Gurovos ir Pauliaus Godvado) nuosavybė, tad draudžiama naudoti šią medžiagą be jų sutikimo. Tačiau sutikimą tikrai nesunku gauti - tiesiog paskambinkit ar parašykit kur planuojate naudoti gautus duomenis.

Turinys

Aktyvios socialinės intervencijos programos pažeidžiamiems jaunuoliams aprašymas.....	2
Socialiai pažeidžiamų jaunuolių sąvokos apibūdinimas.....	7
Patyriminio ugdymo metodas.....	9
Patyriminio ugdymo metodo veiksmingumo tyrimas.....	13
Tyrimo rezultatai.....	15
Tyrimo išvados.....	24
Pasiūlymai socialinio darbo praktikams, naudojantiems patyriminio ugdymo metodą.....	25
Literatūra.....	27

Aktyvios socialinės intervencijos programos pažeidžiamiems jaunuoliams aprašymas

Programą įgyvendina Socialinės ir psichologinės pagalbos fondas bendradarbiaujant su organizacijomis partnerėmis - dienos centrais, vaikų namais, ar kitomis įstaigomis, kurios rūpinasi pažeidžiamų jaunuolių socialinių įgūdžių lavinimu bei socialine integracija.

Programos tikslai

Tolimieji tikslai:

1. Pažeidžiamų paauglių ir jaunuolių įsitraukimui į pozityvų bendruomenės gyvenimą reikalingų įgūdžių ugdymas.
2. Darbo formų ir metodų su pažeidžiamais paaugliais ir jaunuoliais tobulinimas.

Artimieji tikslai:

1. Pažeidžiamų paauglių bei jaunuolių elgesio korekcija.
2. Socialinio bendravimo ir bendradarbiavimo bendruomenėje reikalingų įgūdžių mokymas.
3. Pozityvių asmenybės savybių atskleidimas.
4. Jaunų žmonių mokymas padėti sau.
5. Naujų darbo metodų ir formų, dirbant su pažeidžiamais paaugliais ir jaunuoliais, įdiegimas.

Laukiami projekto rezultatai

1. **Asmeniniame lygmenyje:** Dalyviai atpažįsta savo silpnąsias ir stipriąsias puses, pilniau suvokia savo norus, tikslus, savo galimybių ribas
2. **Socialinių įgūdžių lygmenyje:** Išmokstama išklaudyti kitus, paprašyti ir suteikti pagalbą, atpažinti ir išreikšti jausmus, išreikšti save, savo poziciją, suvokiamos tarpusavio pasitikėjimo ribos, savo bendravimo stilius
3. **Dalyvavimo bendruomenėje lygmenyje:** Suvokiama savo rolė bendruomenėje, išmokstama prisiimti atsakomybę, spręsti nesutarimus grupėje, atskleidžiami efektyvūs dalyvavimo bendruomenėje būdai.
4. Naujos darbo formos dirbant su pažeidžiamais paaugliais ir jaunuoliais įdiegimas

Programos dalyviai:

Organizacijose (dienos centruose, globos įstaigose) besilankantys pažeidžiami paaugliai ir jaunuoliai.

Programos metodika:

Programa vykdoma trimis etapais.

I etapas – paauglių pritraukimas į dienos centrus, bei darbas su jais jų gyvenamojoje vietoje.

Šio etapo *pagrindiniai tikslai* – užmegzti ryšius su pažeidžiamais paaugliais bei jaunuoliais, bei užtikrinti nuolatinį kontaktą tiek su šiais asmenimis, tiek su jų aplinka.

Dalyvių pritraukimas į programą:

Paaugliai pritraukiami per jų mikrorajone veikiančią organizaciją, kuri siekia dirbti su rizikos grupei priklausančiu jaunimu. Jie į organizaciją patenka:

- a) Organizacija programos dalyvius pritraukia patrauklia veikla,
- b) Atėjimas į programą rizikos grupės paaugliui ar jaunuoliui galėtų būti alternatyvi bausmė padarius nusikaltimą (Pvz.: Pal.J.Matulaičio parapijos socialinis centras).

Pagrindinės veiklos kryptys yra šiame etape:

- 1) Pirminio jų nepasitikėjimo organizacija bei dirbančiais joje žmonėmis mažinimas. Saugios jų buvimo atmosferos bei laiko pasitikėjimo erdvės sukūrimui.
- 2) Kontaktų su institucijomis, kurios įtakota šių jaunuolių gyvenimą, užmezgimas. Bendradarbiaujant su institucijomis (pvz. su Pataisos inspektorais), siekiama keistis informacija apie paauglius, kurie padaro nusikaltimus, bet dar nedalyvauja organizacijos vykdomojoje programoje, taip pat, reikalui esant, dalintis metodine informacija ir kitais būdais siekti produktyvaus ir geranoriško bendradarbiavimo. Siekiama susitarti, kad paaugliai būtų siunčiami į mūsų programą, kaip į alternatyvią auklėjimo priemonę vietoj bausmės.
- 3) Esant galimybėms, užmezgamas kontaktas su jaunuolių tėvais ar globotiniais bei kitais šeimos nariais. Kontaktai palaikymas su jaunuolių artimaisiais (bei institucijomis) tam, kad jaunuolio socialinės krizės atveju, būtų užtikrinta visokeriopa parama, taip pat ir iš jaunuolio aplinkos.

Šiame etape dirbantis personalas: Organizacijoje dirba konkreti darbuotojų komanda. Tai, priklausomai nuo organizacijos pobūdžio, dirba vienas ar keli žmonės, dažniausiai socialiniai darbuotojai, psichologai arba kitą tinkamą pasirengimą turintys asmenys.

Etapo darbo turinys. Dirbant su paaugliais dėmesys skiriamas socialinių įgūdžių lavinimui. Pradžioje tai yra mažiau struktūruoti užsiėmimai, kurių tikslas - pasitikėjimo kūrimas bei artimesnis susipažinimas. Suformulavus grupės taisykles bei bendro buvimo lūkesčius, pereinama prie labiau struktūruoto darbo, tačiau paliekant laiko laisvalaikio užsiėmimams. Vyksta darbas grupėje, kurio metu temas gali pasirinkti patys jaunuoliai; siekiama sudarytos sąlygos didesniam savęs ir kitų pažinimui, savo stipriųjų ir silpnųjų pusių įvardinimui, pasitikėjimo savimi ir kitais ugdyti, bei mokymuisi esant poreikiui kreiptis pagalbos į kitus asmenis.

II etapas – aktyvios intervencijos programa - intensyvaus patyrimo seminaras.

II etapo metu taikoma patyriminio ugdymo metodika. Patyriminis ugdymas kaip metodika yra pristatoma atskiroje dalyje.

Proceso aprašymas: Mokymasis iš patirties vyksta tada, kai asmuo atlieka struktūruotas užduotis, aptaria patyrimą, atliekant užduotis, iš patyrimo analizės suformuluoja sau išvadas ir to pasekoje keičiasi elgesys.

Seminare dalyviai atlieka struktūruotas užduotis. Užduotims būdinga tai, kad jos būna:

- *Aktyvios.* Užduotys reikalauja aktyvaus dalyvių veikimo, dažnai fizinio ir ne patalpose. Pvz. visa grupė turi užlipti į ant vandens esantį bokštą. Atliekant užduotį, dalyviai negali kalbėtis, o dalis dalyvių yra užrištomis akimis. Bendradarbiavimas, rūpestis kitais, pasitikėjimas savimi ir kitais ir kiti dalykai patiriami aktyviai atliekant užduotį.
- *Neįprastos/nekasdieniškos situacijos* pvz. gyvenimas miške, tyloje atliekamos užduotys, sukuria kitą kontekstą, kuriame grupės nariai gali naujai pamatyti save, savo santykius su kitais žmonėmis, bendradarbiavimą.
- *Turinčios išbandymo elementų užduotys*, pvz. ėjimas per judantį lieptą, esantį 8 metrų aukštyje (dalyvių saugumas užtikrinamas virvių pagalba), suintensyvina patyrimą, todėl dalyviai aktyviau suvokia savo galimybes ir bendradarbiavimo bei tarpasmeninių santykių ypatumus.

Antras etapas - atlikus užduotis - aptarimas. Aptarime paliečiamos tokios temos: asmeninių savybių pažinimas; bendradarbiavimas; tarpasmeniniai santykiai grupėje; atsakomybė ir jos dalinimasis; problemų sprendimas; konfliktai grupėje, rolės ir funkcijos grupėje, sugebėjimas bendradarbiauti, pasiaukoti dėl bendro tikslo ir kt.

Šios temos aptarimos visų pirma remiantis konkrečiu asmeniniu patyrimu, kylančiu užduočių metu. Išvalgos, išvados šiomis temomis pasiekiamos, bandant suvokti savo patyrimą ir gaunant atgalinį ryšį iš kitų grupės dalyvių, o taip pat atgalinį video ryšį, nes daugelio užduočių atlikimas bus filmuojamas.

Galutinis patyriminio mokymo etapas - situatyvus patyrimas susiejamas su realiomis gyvenimo situacijomis (asmeniniame gyvenime, grupėje, kolektyve, bendruomenėje). Šis suvokimas yra pagrindas tolimesniems dalyvio elgesio pokyčiams.

Bendra seminarų programa:

I diena: atvykimas; įsikūrimas, programos ir gyvenimo sąlygų aptarimas; aktyvūs patyriminiai metodai; generalinio patyrimo pradžia: tai būna žygis su dviem nakvynėm; vakare

vyksta žygio aptarimas, tikiu būdu mokantis bendrauti bendruomenėje, dalintis atsakomybe, spręsti grupės problemas.

II diena: žygis tęsiasi.

III diena: žygis tęsiasi (dažnai tai būna žygis upe); grįžtama į stovyklavietę;

IV diena: viso patyrimo aptarimas: pasidalinama asmenine patirtimi, suteikiamas atgalinis ryšys vieni kitiems, aptariamos efektyvaus bendravimo ir dalyvavimo bendruomenėje galimybės; užbaigiamas seminaras, išvykstama namo.

III etapas – tolimesnis darbas su socialiai pažeidžiamais jaunuoliais integruojant juos į visuomenę. Organizacijoje, nuolatos dirbančioje su rizikos grupei priklausančiais paaugliais bei jaunimu toliau vyksta darbas su grupe. Po tam tikro laiko dar kartą su grupe vyksta aktyvios intervencijos programos rezultatų aptarimas, akcentuojant tai, ką jie galėtų pritaikyti savo kasdieniame gyvenime.

Tolimesnis darbas su grupe vyksta šiomis temomis (išlaikant pirmojo programos etapo laiko struktūravimo modelį):

- Asmeninių savybių pažinimas;
- Klausymo ir nuomonės reiškimo įgūdžių lavinimas;
- Savo jausmų atpažinimas ir darbas su jais (pyktis, nerimas, neapykanta ir kt.);
- Konfliktinės situacijos ir jų sprendimai (taikant atgalinį video ryšį);
- Sprendimų priėmimas;
- Visuomeninės normos.

Taip pat vyksta konsultacijos ir supervizijos, kurių metu SPPF specialistai, pagal poreikį konsultuoja organizacijų partnerių darbuotojus.

Šiame programos etape vyksta tęstinis darbas su jaunuolių aplinka bei institucijomis. Taip pat siekiama jaunuolius įtraukti į visuomeninę veiklą.

Programos vykdytojai

Programos vykdytojai yra specialistų komanda susidedanti iš socialinio darbuotojo, psichologo, žygių instruktoriaus bei teisininko. Pastarasis nedalyvauja aktyvios intervencijos programoje, tačiau jo buvimas komandoje yra svarbus dirbant su programos dalyvių aplinka. Taip pat grupių vadovai yra mažiausiai vienerius metu dirbantys darbuotojai organizacijose – partnerėse su rizikos grupei priklausančiu jaunimu. Šiuo metu į projekto vykdymą palaipsniui įsitraukia kitų organizacijų, dirbančių socialinės intervencijos srityje darbuotojai.

Grupių vadovų dalyvavimas intensyvaus patyrimo seminare kartu su dalyviais leidžia jiems taip pat patirti patį seminaro procesą, o taip pat padeda jaunuoliuose pastebėti teigiamus pokyčius su kuriais po seminaro bus dirbama gyvenamosiose vietose. Toks SPPF komandos ir partnerių bendradarbiavimas seminaro metu ir po jo leis sutelkti visas pajėgas aktyvesnei jaunuolių intervencijai.

Socialiai pažeidžiamų jaunuolių sąvokos apibūdinimas

Europos Komisijos pateikiamuose dokumentuose socialiai apleisto jaunimo sąvoką (angl.: disadvantage young people) siekiama sistemingai keisti mažiau galimybių turinčio jaunimo sąvoka (angl.: young people with fewer opportunities), taip siekiant pabrėžti netinkamų aplinkybių įtaką jaunų žmonių gyvenimui bei galimybėms augti ir tobulėti (Croft, 2003). Teigiama, jog mažiau galimybių turintis jaunas žmogus yra tas asmuo, kuris, lyginant su bendraamžiais, turi mažiau galimybių siekti formalaus ir neformalaus švietimo, tarptautinio mobilumo, aktyvaus pilietiško dalyvavimo bei pilnavertiško dalyvavimo visuomeniniame gyvenime. Išskiriamos šios galimos tokios situacijos priežastys:

- *Socialinės kliūtys*: jauni žmonės, patiriantys diskriminaciją (dėl lyties, etniškumo, religijos, seksualinės orientacijos, negalios ir pan.), jauni žmonės su ribotais socialiniais įgūdžiais ar nesocialiu bei rizikingu seksualiniu elgesiu, jauni kaliniai (taip pat ir buvę), priklausomi (ir buvę priklausomi) nuo toksinių ar narkotinių medžiagų, jauni ir/ar vieniši tėvai, jauni žmonės iš išsiskyrusių šeimų ir pan.);
- *Ekonominės kliūtys*: jauni žmonės iš žemo ekonominio sluoksnio, priklausomi nuo socialinės paramos sistemos, ilgalaikiai bedarbiai, benamiai jauni žmonės, finansinius sunkumus patiriantys jaunuoliai ir pan.;
- *Negalia*: jauni žmonės su psichine (proto, pažinimo, mokymosi), fizine ar kita negale;
- *Mokymosi sunkumai*: jauni žmonės turintys mokymosi sunkumų, anksti iškritę iš formalios švietimo sistemos, jauni žmonės, dėl įvairių priežasčių (kalba, kita kultūra ir pan.) nepritampantys mokykloje ir pan.;
- *Kultūriniai skirtumai*: jauni imigrantai, pabėgėliai ar jų šeimų nariai, tautinių mažumų atstovai, jauni žmonės, turintys adaptacijos problemų dėl kalbos ar kultūrinės įtraukties ir pan.;
- *Sveikatos problemos*: jauni žmonės, sergantys chroniškais ligomis, nuolatos slaugomi ar prižiūrimi daktarų ir pan.;
- *Geografinės kliūtys*: jauni žmonės, gyvenantys atokiuose ar kaimo regionuose, mažose salose ar periferiniuose regionuose, jauni žmonės iš probleminių (užterštumas, nusikalstamumas ir pan.) miesto zonų, bei iš sudėtingai visuomeniškai aptarnaujamų regionų (ribotas viešasis transportas ir pan.). (Croft, 2003)

Aukščiau išvardintos priežastys apibrėžia tas jaunuolio gyvenimo sritis, į kurias būtina atsižvelgti norint suprasti jaunų žmonių grupes, kurios gali tapti pažeidžiamomis. Tačiau šios priežastys nepaaiškina, kodėl ne visi jaunuoliai turėdami tokių pat problemų, tampa pažeidžiamais. Manoma, jog asmenybinis faktorius yra vienas svarbiausių pažeidžiamumo vystymesi.

Literatūroje galime rasti dar vieną, į aplinką orientuotą, pažeidžiamų jaunuolių sąvokos apibrėžimą, kuris sako, kad „socialiai pažeidžiamas jaunimas – tai 16 – 25 metų jaunuoliai, kurie:

- neįgyja pagrindinio išsilavinimo;
- neišsilaiko profesinėje mokykloje ir neįgyja profesinio parengimo;
- sulaukę pilnametystės išeina iš globos namų;
- nėra palaikomi šeimos, tačiau nepatenka į socialinės apsaugos sistemos akiratį;
- neįsijungia į darbo rinką" (Socialiai pažeidžiamo jaunimo intergacijos į darbo rinką prielaidos Lietuvoje, 2007).

Apibendrinant galima konstatuoti, kad pažeidžiami jaunuoliai – tai tokia jaunų žmonių grupė, kuriai būdinga daugiaprobleminė gyvenimo situacija kylanti bent iš trejų veiksnių: makrosocialinių (bendruomeninių), socialinių (tarpasmeninių) ir asmenybinių.

Šiame tyrime dalyvavę jaunuoliai yra „iškritę“ iš formalios švietimo sistemos, todėl negali įsitvirtinti darbo rinkoje. Šis faktorius yra būdingas visai grupei, tačiau jis nėra vienintelė priežastis dėl ko šie jaunuoliai tampa pažeidžiamųjų grupe: daugelis jų yra vartoję narkotines medžiagas, turintys elgesio problemų, dalis – buvę globos namų gyventojai.

PATYRIMINIO UGDYMO METODAS

Patyriminio ugdymo samprata

Lietuvių kalboje patyriminio (angl. experiential) ugdymo(si) apibrėžimas kol kas nėra nusistovėjęs. Neretai dar yra vartojamos patirtinio lavinimo ar mokymosi iš patirties sąvokos. Patyriminio ugdymo metodai naudojami tiek pedagogikoje, tiek socialiniame darbe, tiek ir psichoterapijoje.

Nepriklausomai nuo taikymo srities specifikos ar vartojamo pavadinimo, patyriminis ugdymas(is) turi dvi skirtingas formas:

1. *Savarankiškas mokymasis,*

2. *Patyriminis ugdymas (mokymasis iš patirties pasitelkiant kitų paruoštas struktūruotas programas)* (Smith, 2003).

Savarankiškas mokymasis iš patirties gali būti vadinamas „prigimtinu mokymusi“. Tai „lavinimas, vykstantis tiesiogiai dalyvaujant gyvenimo įvykiuose“ (Houle, 1980). Jam priklauso ir mokymasis, vykstantis apmąstant kasdienes patyrimus. Savarankiškas patyriminis ugdymas taip pat žinomas kaip „savaiminis mokymasis“ (angl.: informal education), jis apima mokymąsi, kurį organizuoja patys besimokantieji. Savarankiškas mokymasis iš patirties gali būti skiriamas vienu ar kitų įgūdžių tobulinimui (pvz.: mašinos vairavimas, maisto gaminimas, įvairūs profesiniai įgūdžiai ir pan.).

Patyriminio ugdymosi principai naudojami kuriant *patyriminio ugdymo programas*. Didžiausias dėmesys skiriamas programų dalyvių subjektyviai patirčiai. Patyriminis ugdymas naudojamas tobulinant bendrąsias kompetencijas, kurios yra pritaikomos ne tik darbo rinkoje, bet ir kasdienėje aplinkoje.

Patyriminio ugdymo specialisto vaidmuo – organizuoti ir palengvinti *tiesioginius reiškinių patyrimus*, darant prielaidą, kad jie veda prie tikro (reikšmingo ir ilgalaikio) lavinimosi. Tam dažnai reikia ir paruošiamųjų, apmąstymo veiklų.

Patyriminis ugdymas dažnai priešpastatomas *didaktiniam mokymui*, kuriame mokytojo vaidmuo – „suteikti“ besimokančiajam informaciją ir žinias bei paskirti tyrimo/mokymosi pratimus, kurių pagrindinis tikslas – „informacijos/žinių perdavimas“. Vis dėl to svarbu akcentuoti kad „žmogus gali mokytis iš patirties, bet negali būti jos mokomas“ (Smith, 2003).

Literatūroje galima rasti dar keletą patyriminio ugdymo apibrėžimų. Bene tinkamiausią mūsų tyrinėjamai sričiai pateikia John L. Luckner ir R. S. Nadler: „Patyriminis ugdymas – tai mokymasis iš patirties. Tai procesas, kai iš tiesioginio patyrimo asmuo įgyja žinių, įgūdžių ir suformuoja savo vertybes“ (Luckner, Nadler, 1997).

Patyriminis ugdymas siekia, kad socialiai pažeidžiami jaunuoliai *išmokyti mokytis* iš savo konkrečios patirties. Yra svarbu, kad jie suvoktų, jog mokymasis yra nuolatinis procesas, kuris gali padėti tiek tobulinant savo profesinius įgūdžius, tiek lavinant bendrąsias kompetencijas. Yra siekiama, kad patyriminis ugdymas padėtų jaunuoliams suvokti, jog mokymasis gali vykti ir jų kasdieniame gyvenime, patyriminio ugdymo ciklas gali būti taikomas bet kokioje veikloje.

Patyriminio ugdymo principai

Patyriminis ugdymas daugiausia yra pagrįstas humanistinėmis vertybėmis. Jis yra paremtas šiomis idėjomis (Deltuva ir kt., 2008):

- Kiekvienas žmogus patiria ir suvokia pasaulį unikaliai. Niekas negali suvokti pasaulio taip, kaip kitas, todėl siekdami pasaulio pažinimo turime dalintis savo subjektyviais patyrimais ir suvokimu. Kiekvieno žmogaus patyrimas ir suvokimas nuolat keičiasi.
- Dėl savo subjektyvumo, kiekvienas žmogus yra unikalus ir kartu besąlygiškai laisvas – jokios aplinkybės negali atimti pasirinkimo ar sprendimo laisvės. Todėl patyriminio ugdymo metuose yra pabrėžiama dalyvių laisvė patiems ieškoti sau svarbių išvadų, susijusių su asmeniškai svarbiomis temomis.
- Būtis „čia ir dabar“ yra vienintelė būtis, kurią galime iš tikrųjų patirti. Tai, kas buvo, yra tik prisiminimai, o tai kas bus – fantazijos. Žmogus savitai „apsisaugo“ nuo „čia ir dabar“ būties, susikurdamas iliuzijas apie tai, kas yra. „Čia ir dabar“ būties išgyvenimas yra glaudžiai susijęs su prasmės paieška, kuri yra esminis žmogiškosios būties ir asmenybės augimo variklis. Patyriminis ugdymas remiasi dabarties momento įsisąmoninimu ir iliuzijų apie šį momentą mažinimu.
- Jokia patirtis savo prigimtimi nėra nei gera, nei bloga. Priklausomai nuo to, kaip žmogus ją interpretuoja, patirtis įgauna vienokią ar kitokią prasmę.
- Asmenybės pagrindą sudaro integruojanti kūrybinė jėga. Patyriminio ugdymo požiūriu šis teiginys reiškia, jog pasitikima tuo, kad žmonės gali niekieno nevadovaujami tobulėti patys, kurti geresnius bendro darbo ar bendro buvimo būdus ir pan.

Patyriminiu ugdymu paremtos programos taip pat pasižymi keliais praktiniais principais (Deltuva ir kt., 2008):

- Patyrimu pagrįstose programose turėtų būti demonstruojamas nedirektyvus, lygiavertis ir nuoširdus vadovų ir dalyvių santykis.
- Šios programos turėtų būti orientuojamos į mokymąsi iš savo patirties ir, kas ypač svarbu, į mokymąsi veikiant, o ne teorines tiesas.
- Patyrimu pagrįstose programose nuotykis nėra savitikslis – tai tėra priemonė intensyviai patyrimui.

- Labai platus siekis šiose programose – aktyvios, savarankiškos ir iniciatyvios asmenybės ugdymas siekiant specifinių tikslų: socialinių, asmenybinių, buitinių, informacijos valdymo, įgūdžių ugdymo, savęs pažinimo, specifinių žinių ir galiausiai motyvavimo veikti savarankiškai ir iniciatyviai.
- Patyrimu pagrįstose programose vadovas patyrimą išgyvena *kartu* su dalyviu ir *greta* dalyvio. *Kartu*, nes, demonstruodamas lygiavertį santykį, drauge atlieka ilgalaikes užduotis; *šalia*, nes rodo pagarbą subjektyviam dalyvio patirties įprasminimui.
- Darbas turi būti grindžiamas abipusiais susitarimais, turi būti apibrėžiamos tiek dalyviui, tiek vadovui priimtinos buvimo drauge sąlygos.

Kaip jau buvo minėta anksčiau, patyriminis ugdymas – tai procesas, kurio metu dalyviai per tiesioginį patyrimą įgyja žinių ir įgūdžių, kurias vėliau gali pritaikyti kasdienėje veikloje. Mokymosi rezultatai kiekvienu atveju būna unikalūs, nes atsiranda konkrečios grupės ar individo patirties pagrindu, t.y. kiekviena grupė, individas išmoksta to, kas jiems šiuo metu aktualiausia. Programos metu gaunamos žinios nėra akademinės, konkretūs rezultatai nėra numatomi iš anksto. Mokymasis iš patirties vyksta tada, kai dalyviai atlieka struktūruotas užduotis, aptaria patyrimą, remdamiesi patyrimo analize suformuluoja išvadas, kurias pritaiko atlikdami kitas užduotis. Užduotys gali būti susietos su realiu gyvenimu arba su seminaro kontekstu.

Pagrindinis patyriminio ugdymo išskirtinumas yra tai, kad programos dalyvis čia laikomas ne mokymo ar instruktavimo objektu, o mokymosi subjektu, t.y. mokymas nėra traktuojamas kaip žinančio pagalba nežinančiam. Mokymosi procesas suprantamas kaip skirtingus vaidmenis ir skirtingą patirtį turinčių mokymosi dalyvių sąveika, kurios pagrindinis tikslas – intensyvinti ir efektyvinti ieškojimų ir atradimų procesą. Mokymo programų (seminarų) vadovai labiau atsakingi už mokymo proceso ir mokymosi sąlygų organizavimą, o mokymosi dalyviai labiau atsakingi už išmokimo rezultatus ir savo atradimus bei galutines išvadas. Tačiau aišku, kad tiek mokymo organizatoriai įtakoja išmokimo rezultatus, tiek mokymo dalyviai įtakoja mokymosi procesą (Deltuva ir kt., 2008).

Patyriminis ugdymas yra pats seniausias mokymosi būdas, artimiausias žmogaus prigimčiai. Mokomasi ne per instruktavimą, o per asmeninį atradimą, tuo tarpu mokymas instruktuojant labiau tinka tada, kai mokymosi turinys yra objektyvus ir vienareikšmis, kai galimi vienareikšmiai „taip ir ne kitaip“ atsakymai.

Socialiai pažeidžiamiems jaunuoliams patyriminio ugdymo metodai yra tinkami dėl to, kad yra dirbama su konkrečia jų įgijama patirtimi, o ne su žiniomis ar įgūdžiais, kuriuos jie turėjo įgyti formalioje švietimo sistemoje.

PATYRIMINIO UGDYMO METODO VEIKSMINGUMO TYRIMAS

Tyrimo objekto aprašymas

Tyrimo objektas yra patyriminio ugdymo metodo seminaro veiksmingumas. Seminaras vyko 2009 metų balandžio - gegužės mėnesiais, kuriame dalyvavo socialiai pažeidžiamų jaunuolių grupė, metu. Šis seminaras buvo įgyvendinamas bendradarbiaujant dviem organizacijoms: Socialinės ir psichologinės pagalbos fondui (toliau – SPPF) ir Vilniaus Arkivyskupijos Caritas Amatų centrui. Įgyvendinant socialiai pažeidžiamų jaunuolių integracijos į darbo rinką programas šios organizacijos yra pasisikirsčiusios pagal veiklos sritis: Amatų centras yra atsakingas už kasdienį socialinį darbą su socialiai pažeidžiamų jaunuolių grupe, o SPPF – už patyriminio ugdymo programų ekspertinį įgyvendinimą. Seminare dalyvavo Amatų centro moksleiviai ir nuolatiniai lankytojai bei du darbuotojai. SPPF darbuotojai buvo seminaro vadovai.

Tyrimo tikslas – nustatyti patyriminio ugdymo metodo veiksmingumą dirbant su socialiai pažeidžiamais jaunuoliais.

Tyrimo uždaviniai:

- Nustatyti, kuo patyriminio ugdymo metodas yra naudingas pažeidžiamų jaunuolių bei su jais dirbančių darbuotojų požiūriu;
- Išsiaiškinti patyriminio ugdymo metodo ribas ir galimybes dirbant su socialiai pažeidžiamais jaunuoliais socialinio darbo kontekste;
- Identifikuoti patyriminio ugdymo metodo sėkmingumo prielaidas.

Tyrimas vyko derinant kelis **metodus**:

- 1) Grupinė diskusija. Ji vyko paties seminaro metu. Seminaro dalyviai buvo skatinami papasakoti savo asmenines seminaro istorijas, o kiti dalyviai galėdavo tikslintis pasakojimus bei pateikti rūpimus klausimus.
- 2) Pusiau struktūruotas siūlinis naratyvinis interviu su seminare dalyvavusiais jaunuoliais. Pirmasis interviu buvo atliekamas praėjus mėnesiui po seminaro, antrasis – praėjus dešimčiai mėnesių. Buvo iš anksto paruošti klausimai, skatinantys jaunuolių pasakojimą. Pirmiausia buvo skatinama atsiminti buvusį seminarą, kiti klausimai buvo susiję su buvimu seminare ir grupėje. Taip pat buvo užduodami klausimai apie seminarų pritaikomumą dirbant su socialiai pažeidžiamais jaunuoliais bei vadovų darbą seminare. Paskutinis klausimas buvo skiriamas pasakojimo papildymui. Pirmo ir antro interviu metu buvo užduodami tie patys klausimai. Pusiau struktūruotas siūlinis naratyvinis interviu buvo atliekamas ir su Amatų centro darbuotojais, kurie nedalyvavo seminare.

3) Ekspertų Focus grupė. Jos metu ekspertai buvo skatinami pasidalinti savo darbo su socialiai pažeidžiamais jaunuoliais – naudojant patyriminio ugdymo metodą – patirtimi bei įžvalgomis. Jie atsakė į iš anksto paruoštus atvirus klausimus, taip pat vyko diskusija tomis temomis, kur nuomonės šiek tiek išsiskyrė.

Respondentų atranka

Jaunuolių atranką lėmė jau minėto vykdyto seminaro specifika – tyrime dalyvavo tik jo dalyviai. Bendros patirties turėjimas ypač padėjo pirmajame tyrimo etape – grupinėje diskusijoje (seminaro aptarime). Iš viso seminare (ir pirmajame tyrimo etape) dalyvavo dešimt jaunuolių. Po mėnesio buvo organizuojamas interviu, su to paties seminaro dalyviais. Iš viso buvo 6 interviu su jaunuoliais. Po dešimties mėnesių pokalbyje dalyvavo 3 jaunuoliai. Tyrime panaudoti duomenys tik tų dalyvių, kurie visą laiką dalyvavo seminare visą laiką bei abu kartus dalyvavo interviu. Visi tiriamieji buvo vaikinai, 17 - 24 metų amžiaus.

Tyrime dalyvavo centro darbuotojas, kuris nuolat dirba su seminaro dalyviais. Jis nebuvo dalyvavęs seminare, tad interviu metu buvo daugiausia koncentruojamasi į jo pastebėjimus po seminaro. Centro darbuotojas turi psichologo išsilavinimą, įstaigoje dirba jau ilgiau nei penkeri metai.

Buvo organizuota Focus grupė, kurioje dalyvavo trys ekspertai. Ekspertai buvo atrinkti iš anksto tai apsibrėžtus kriterijus: visi jie patyriminio ugdymo metodą naudojo savo darbe su socialiai pažeidžiamais jaunuoliais; ekspertai dirba skirtingose organizacijose, jie turėjo būti dalyvavę skirtinguose patyriminio ugdymo metodų naudojimo mokymuose.

Duomenų analizė buvo atliekama naudojant grindžiamosios teorijos (angl. grounded theory, pagrindiniai atstovai – B. Glaser ir A. Strauss) koncepcijos duomenų analizės metodikos vieną iš žingsnių – atvirą kodavimą. Analizė buvo sudaryta iš šių žingsnių: 1) duomenų transkripcija, 2) parafravimas, 3) konceptualizavimas, 4) kategorizavimas¹; 5) empirinis generalizavimas².

1 Nuo šio analizės žingsnio visi jaunuolių interviu analizuojami kartu. Pirmieji trys analizės žingsniai atliekami su kiekvienu interviu atskirai.

2 Toliau tekste pateikiamas penktasis interviu analizės etapas - empirinė generalizacija.

TYRIMO REZULTATAI

Socialiai pažeidžiamų jaunuolių tyrimas leido išskirti pagrindines patyriminio ugdymo metodo savybes, dėl kurių jis yra naudingas dirbant su šia grupe, bei padėjo nustatyti jo ribas ir galimybes.

Interviu su jaunuoliais padėjo jiems patiems dar kartą reflektuoti seminare įgytą patirtį, tad tai gali būti laikoma refleksijos pratesimu. Svarbu pastebėti, kad akivaizdžiai keitėsi grupės aptarimo, pirmojo ir antrojo interviu metu vykusių kalbėjimų kokybė – nors pagrindinės temos buvo tos pačios, jaunuolių įžvalgos nuo labiau emocingų pereinavo prie abstraktesnių įžvalgų.

Toliau tekste esančios „seminaro“ ir „žygio“ sąvokos vartojamos kaip tapačios, nes tiriamųjų tekstuose jos neatsiejamai susipynusios. Taip nutiko, kad seminaras nuo pradžios buvo pristatomas kaip žygis, siekiant sumažinti dalyvių pasipriešinimą ugdomajai veiklai, kuris buvo jaučiamas bendro darbo pradžioje.

Centro darbuotojo bei ekspertų Focus grupės įžvalgos apie metodo darbe taikymą toliau bus pristatomi tik kaip jaunuolių pasakojimus papildanti informacija. Toliau yra pristatomas empirinio generalizavimo etapas.

„Adrenalinus veža“³

Apie seminarą tiriamieji pasakojo emocionaliai, „nes ten viskas kitaip“. Nekasdienė aplinka žadino jų smalsumą labiau pažinti gamtą bei visas seminaro apylinkes. Jaunuoliams įstrigo sutikti gyvūnai, miškas, upė. Seminaro aplinka ir veikla sukėlė daugiausiai įspūdžių. Visi tiriamieji šnekėjo apie tai, jog jautėsi pavargę, bet nuovargis buvo malonus, poilsis užsitarnautas, kad buvo verta dėti pastangas. Jaunuoliai džiaugėsi tuo, kad pavyko pasiekti jų pačių užsibrėžtus tikslus ir nueiti tą maršrutą, kuris pradžioje atrodė labai sudėtingas ir neįgyvendinamas. Galima būtų daryti prielaidą, jog dalyviams svarbu buvo įveikti atstumą tiek pėsčiomis, tiek plaukiant ir pati kelionė suteikė šiai aplinkai kitoniškumo palyginus su kitomis vietomis, kuriose tiesiog praleidžiamas laisvalaikis. Tiriamieji pabrėžė, kad norėtų dar kartą eiti į tokį žygį, tik jau dabar norėtų ilgesnio ir sudėtingesnio maršruto. **Sėkmės jausmas** skatina juos kelti didesnius tikslus ir jų siekti.

Ankstesnė jaunuolių buvimo gamtoje patirtis tik pastiprino norą dalyvauti šiame seminare. Du tiriamieji pasakojo apie tai, kad jie jau anksčiau yra buvę panašiuose žygiuose, tad ir prieš šį „žinojo kad viskas bus gerai“. Jaunuoliai išskyrė seminaro organizavimo skirtumus, tačiau akcentavo, jog svarbiausia yra pati gamta ir veikla, o ne dalyvių skaičius ar jų asmeninės savybės. Vienam iš tiriamųjų nauja patirtis buvo buvimas gamtoje be alkoholio. Paklaustas, kaip jam sekėsi

³ Čia ir toliau kaip antraštės naudojamos citatos iš pačių tiriamųjų pasakojimų. Nemažai citatų (visos jos rašomos kursyvu ir kabutėse) pateikiama ir tekstuose. Siekiant maksimalaus autentiškumo pati interviu dalyvių kalba paliekama netaisyta.

negerti tiek laiko, jis minėjo, kad tai yra visiškai nelyginami dalykai. Esą smagu eiti su draugais į mišką bei dalyvauti tokiam žygyje, kur yra svarbu „*įveikti save ir apsinešti nuo nuovargio*”.

Taip pat tiriamieji pastebėjo, kad šis seminaras išsiskyrė tuo, kad žygio metu sudėtingos situacijos buvo „*tikros*”, natūralios, o ne dirbtinai sukurtos. Tiriamiesiems paliko įspūdį dėl per didelio dalyvių atsipalaidavimo įvykęs grupės įstrigimas su plaustu upėje, kai reikėjo rasti tinkamą sprendimą, kaip išplaukti. Buvo jaučiamas tikras pavojus, kad jaunuoliai gali įstrigti toje vietoje ilgam. Tikrumo situacijoms suteikdavo ir tai, kad dalyviai patys priimdavo sprendimus, kaip elgtis ir ką daryti, bei vadovų nesikišimas į nesudėtingas konfliktines situacijas.

Nakvynė ir maitinimasis gamtoje taip pat kėlė teigiamus įspūdžius. Entuziastingiausiai buvo akcentuojama, kad viskas žygyje buvo „*kitaip*”, kad pagyvenus gamtoje įmanoma kitaip vertinti tuos dalykus, kurie yra kasdienėje aplinkoje. Tiriamieji akcentavo, kad kartais yra naudinga pabūti aplinkoje, kurioje buitis yra labai paprasta, o maisto gaminimas yra jų pačių atsakomybė.

Centro darbuotojas pastebėjo jog teigiamas emocinis jaunuolių nusiteikimas buvo dar ir grįžus po seminaro į centro veiklą – jie aktyviau ėmėsi įvairių užduočių bei dalinosi darbais, tad galima teigti, kad teigiama patirtis ir sėkmės jausmas atšviežino centre nusistovėjusią rutiną. Taip pat darbuotojas atkreipė dėmesį, kad įgyta teigiama patirtis bei dalyvių noras dalyvauti panašiose veiklose padeda darbuotojams lengviau įtraukti jaunuolius į kitas stovyklas ar programas, todėl jaunuoliai gali plėsti savo teigiamos veiklos spektrą bei sėkmę patirtį įvairesnėse srityse.

Ekspertai akcentavo, kad jaunuoliams patyriminių seminarų metu yra svarbu „*užduočių kaip iššūkio iškelimas ir jų įveika, mokomasi siekti tikslų ir įveikti kliūtį*”. Galima būtų teigti, jog seminaras yra palanki aplinka išsikelti apčiuopiamus tikslus, kurių pasiekimas didina pasitikėjimą savo jėgomis bei skatina siekti didesnių rezultatų.

„Elgesys pas mane keičiasi kiekvieną dieną”

Kalbant su tiriamaisiais apie jų elgesį po seminaro, apie tai, kas įtakoja jų pačių elgesį, jie negalėjo įvardinti konkrečių situacijų ar aplinkybių, kas juos veikia vienoje ar kitoje situacijoje. Anot jų, elgesys labiausiai priklauso nuo nuotaikos: „*Kuomet man liūdna, tai esu ramus, o kai linksma, tai galiu ir iškrėsti ką nors*”. Taigi giliau analizuoti savo elgesį jaunuoliai nebuvo pajėgūs. Dar interviu metu išryškėjo, jog tiriamųjų elgesys priklauso ne tik nuo jų, bet ir nuo jiems svarbių aplinkinių nuotaikų, tačiau konkrečių pavyzdžių jie pateikti negalėjo. Atsimindavo tik tuos momentus, kada jiems atrodydavo, kad jų elgesys sulaukdavo neadekvačios reakcijos (esą dėl aplinkinių blogos nuotaikos). Nors patys tiriamieji įvardina, kad seminaro metu „*elgiausi gerai, pagal taisykles*”, tačiau negalėjo pasakyti pagal kokias konkrečiai taisykles jie elgėsi. Galima būtų daryti prielaidą, jog tiriamieji stengėsi elgtis taip, kaip suprato būsią tinkama, be to seminaro metu nesulaukė neadekvačios kitų grupės narių ir vadovų reakcijos į savo elgesį, todėl ko pasekoje jiems

susidarė įspūdis, kad jie elgėsi tinkamai. Kadangi jaunuoliai patys negali atpažinti, kas veikia ar keičia jų elgesį ir dažnai reaguoja į aplinkinių nuotaikas, jiems yra sudėtinga dalyvauti elgesio korekcijos programose. Jiems būtų naudingesnės tokios programose, kuriose būtų mokomasi atpažinti savo jausmus bei reakcijas į įvairias situacijas ar žmones.

Taip pat tiriamieji pastebėjo, jog „*centre ir namie aš kitoks nei per žygį*“. Kitoniškumas buvo suvokiamas per tam tikrų elgesio normų suvokimą ir laikymąsi. Seminare jie „*stengėsi*“ suprasti, ką reikia padaryti vienoje ar kitoje situacijoje, tuo tarpu savo kasdienėje aplinkoje jiems tarsi viskas aišku, nes kiti jiems pasako kaip reikia elgtis. Galima teigti, jog nekasdieniškoje aplinkoje jaunuoliai labiau stengiasi įsigilinti į konkrečią situaciją bei rodo savo iniciatyvą.

Vienas tiriamųjų minėjo, kad apsispręsti dalyvauti seminare jam padėjo apsispręsti staigus pasiūlymas ir tai, kad nebuvo laiko svarstyti. Kadangi jis nėra linkęs pasverti vieno ar kito gaunamo pasiūlymo, jis elgiasi „*tiesiog pagal tuo metu esančią nuotaiką*“. Svarbu pastebėti, kad jaunuolis tai įvardino kaip privalumą, kuris padeda jam patirti nuotykius, per daug nesvarstant, ar jam to reikia.

Ekspertai pabrėžė, kad vykusiuose seminaruose ir po jų pastebėdavo tam tikrą jaunuolių elgesio pokytį: atsiranda nedidelė pauzė tarp stimulo ir reakcijos. Pauszės atsiradimą lemia vykstančios refleksijos, kitų žmonių elgesio pavyzdys bei mokymasis elgtis kitaip, „*kai kas nors sunervina*“. Galima teigti, kad seminaro metu **dalyviai mokosi išbūti įtampoje**, kurią sukelia įvairūs stimulai.

„Nesuprantu, ko klausi“

Tiriamieji tiek aptarimo metu per seminarą, tiek po to vykusių interviu metu kalbėjo apie tai, kad „*nemoka paaiškinti*“. Jie galėdavo papasakoti konkrečius momentus, tačiau sunkiai išskirdavo jiems labiausiai įstrigusius įvykius ir vengdavo tai daryti pabrėždami, kad jiems įstrigo viskas ir patiko viskas. Beveik kiekvieną klausimą interviu metu jie tikslinosi, aptarimo metu seminare prašė pateikti pavyzdžių, kaip kalbėti apie jiems įstrigusius įvykius. Klausiant apie jausmus, dažniausiai viskas būdavo „*normaliai*“ arba linksma, kartais jaunuoliams pritrūkdavo žodžių: „*Nežinau, kaip išsireikšti*“. Galima teigti, kad tiek dėl patirties stokos, tiek dėl riboto asmeninio vartojamo žodyno **tiriamieji neturi reflektavimo įgūdžių**, todėl jiems tiek seminaro metu, tiek kasdieniame gyvenime yra sunku įvardinti savo jausmus, ar suvokti kas sukelia vienas ar kitas jų reakcijas. Tačiau yra svarbu pastebėti, kad jie jaučia refleksijos alkį: seminaro metu vieną vakarą dalyviai savo iniciatyva organizavo dienos aptarimą, per interviu jaunuoliai prašydavo jų dar ko nors paklausti ar turėdavo dar ką papasakoti po pokalbio.

Centro darbuotojas pastebėjo, kad grįžę iš seminaro jaunuoliai nepaprastai daug šnekėjo. Buvimas seminare padėjo jiems sukaupti patirties, apie kurią norėjosi pasakoti. Toks pasakojimas iš esmės skyrėsi nuo jų kalbėjimo centre organizuojamose grupėse dėl to, kad jaunuoliai jose taip pat

nesupranta, apie ką reikia kalbėti. Nors po seminaro jie daugiausiai kalbėjo apie tai, ką jie veikė ir apie savo elgesį, tikėtina kad tai gali tapti postūmiu kalbėjimuisi apie jausmus ar savo patyrimo reflektavimui.

Ekspertai taip pat įvardino, kad pažeidžiamų jaunuolių „*verbaliniai įgūdžiai nėra jų stiprioji pusė*“. Jiems yra sudėtinga aptarinėti abstrakčius dalykus, dažnai savo gyvenimo ankstesnės patirties nėra linkę pasakoti, tad patyriminio ugdymo seminarai jaunuoliams yra galimybė kaupti teigiamos patirties veikiant, o ne dalyvaujant grupėse, kuriose jie nesupranta ką reikia daryti.

„Čia nesumeluosi“

Pasakodami apie savo patirtį seminaro metu tiriamieji taip pat pasakojo, kad ten „*buvo patys savimi*“. Konkreti veikla jiems patiems padėdavo atpažinti ir sukongretinti savo poreikius dabarties momentu – „*supranti kiek mažai reikia*“. Seminare jiems būdavo svarbu patiems suprasti, ką jie nori daryti. Kadangi jie neįjautė spaudimo imtis vienos ar kitos veiklos, tai skatino juos pačius imtis iniciatyvos arba nedaryti nieko, suvokiant to pasekmes. Tokia situacija skatindavo juos „*stengtis daryti, nes tau irgi to reikia*“.

Nors dauguma dalyvių buvo pažįstami jau prieš seminarą, bendra veikla padėjo kurti naują grupės istoriją be jokių priešistorijų ar dalyvių „antpečių“, turėtų gyvenant mieste - „*kietas buvo tas, kas čia daugiau padarydavo ar nebijodavo imtis, ne tas, kuris šiaip kietas*“. Svarbu pastebėti, kad tiriamieji seminaro metu pastebėdavo, kada kiti dalyviai meluoja ar apsimetinėja ir tai jiems nepatikdavo. Tiriamieji pasakodavo įvairius atvejus, pvz., kaip vienas dalyvis prisiėmė kito dalyvio nuopelnus („*jis pasakojo, kad vedė grupę, nors niekas nematė, kad jis vestų*“) ar apie kitų dalyvių nenorą prisipažinti, kad jiems sunku ir pasišalinimą iš situacijos, o ne bandymą išbūti tame sunkume. Seminaro metu dalyviai dėl tokių situacijų nekonfliktuodavo, tačiau apsimetinėjimus jie pastebėdavo greičiau ir ryškiau negu kasdienėse situacijose ir apgailestaudavo, kad „*kai kurie patys nenori pabandyti*“ naujos veiklos ir būti čia ir dabar. Jaunuoliai matydami, kad kiti grupės nariai nerimauja dėl savo galimybių atlikti vieną ar kitą užduotį, stengdavosi padėti, o tokio nerimo demonstravimą vertindavo kaip teigiamą ir svarbų dalyką lyginant su tuo, kad kiti žodžiais demonstruodavo savo galią, tačiau nebūdavo pajėgūs atlikti konkrečių užduočių arba prisiimti atsakomybės už grupės vedimą.

Ekspertai pastebėjo, jog dirbant patyriminio ugdymo seminaruose svarbu būti „*tikru, nes jaunuoliai tikrina, ar tu čia dirbi, ar gyveni su jais*“. Nuoširdumas ir atvirumas yra būtini visoje, ne tik tarp grupės dalyvių, bet ir tarp visų vienaip ar kitaip seminaruose dalyvaujančių žmonių.

„Buvot lygūs su mumis ir buvot visą laiką“

Tiriamieji seminaro vadovų ir grupės santykius, įvardino kaip „*fainus*“ ir lygiaverčius. Jiems buvo svarbu, kad ant jų „*nerėkė*“, kad vadovai darė viską kartu su jais: ėjo tuos pačius atstumus, nešė tokį patį svorį bei miegojo ir valgė kartu. Paprašyti apibūdinti vadovų darbą seminare, jie įvardino jį kaip „*tiesiog buvimą kartu*“ bei įsikišimą į grupėje pasitaikydavusias kritines situacijas. Iš pradžių grupės dalyviams buvo neįprasta, kad vadovai nesudarinėjo jiems dienotvarkės bei nereguliavo maršruto, tačiau po to visi pastebėjo, kad tai jiems padėjo daugiau pradėti tartis tarpusavyje ir priimti savarankiškai sprendimus. Taip pat seminaro dalyviai jautė vadovų paramą ten, kur jos tikrai reikėjo: paaiškinimai, kaip naudotis žemėlapiu, kompasu, pagalba įsirengiant stovyklavietę ar gaminant maistą. Tiriamieji akcentavo: „*Jei būtumėt per daug padėję, būtume patys nedarę*“. Vienas iš tiriamųjų jautė dėkingumą dėl parodyto rūpesčio kuomet jie vėlavo į seminarą, kiti pabrėžė, jog be vadovų šis seminaras iš viso nebūtų įvykęs. Galima teigti, kad vadovo vaidmuo patyriminio ugdymo seminare yra padėti jį organizuoti ir suteikti reikiamą pagalbą dalyviams tuomet, kada ji būtina.

Ekspertai akcentavo, kad užmegzti lygiavertį santykį su dalyviais nėra lengva. Dėl jiems būdingo užsidarymo nuo kitų žmonių, jaunuoliai nėra linkę atvirai bendrauti su žmonėmis iš kitokios negu jų aplinkos. Tad santykio kūrimui padeda bendra veikla, darbas seminaro metu ir natūraliai kartu praleistas laikas. Taip pat ekspertai pastebėjo, jog seminaro kokybei yra svarbūs „*tikri, o ne sintetiniai santykiai*“. Tikro santykio užmezgimas ir jo plėtojimas yra naudingas pats savaime kaip „*koreguojantis santykio patyrimas*„ – jaunuoliams suteikiama **galimybė būti ir išbūti natūraliai pozityviame santykyje**. „*Užtenka būti tiesiog šalia. Nereikia jiems aiškinti, kaip jie turi gyventi ar kaip jie turi elgtis. Jei jiems kas nors įdomu, jie tiesiog patys ateis ir paklaus. Jei matys, kad tu esi nuoširdus ir pasiruošęs kalbėtis*“. Lygiavertį santykį ekspertai įvardina kaip vieną stipriausių šio metodo pusių, laiko didžiausiu jo išskirtinumu – yra laiko santykio užmezgimui bei jo vystymui.

„Buvimas su kitais keitėsi“

Kadangi tiriamieji yra skirtingai įsitraukę į centro veiklą, tai kitų grupės narių pažinimas buvo skirtingo laipsnio: vienas tiriamasis visus seminaro dalyvius pažinojo gerai, kiti du gerai pažinojo pusę grupės, o kitus jos narius pažinojo tik iš trumpalaikių susitikimų. Vis dėl to visi trys akcentavo, kad seminaras jiems padėjo labiau pažinti kitus grupės narius. Susipažinimui padėjo bendra veikla ir jos planavimas, aptarimai viso seminaro metu ir po jo. Tiriamieji pastebėjo, jog seminaro pradžioje jie daug kalbėjo tiesiog apie nesvarbius dalykus, po to pokalbiai pasidarė asmeniškiesni. Tam įtakos turėjo bendra veikla, bei sudėtingų situacijų sprendimas. Patys jaunuoliai minėjo, jog labiausiai juos grupėje erzindavo tie žmonės, kurie tik apsimesdavo, kad ką nors daro. Jiems norėdavosi palaikyti tuos grupės narius, kurie stengdavosi ir prisiimdavo atsakomybę už

grupės vedimą su žemėlapiu, nors jiems ir ne visuomet sekdavosi. Tie tiriamieji, kurie iš pradžių buvo ne su visais pažįstami, pasakojo apie tai, jog seminaras jiems padėjo susipažinti su kitais centro lankytojais. Visi sakė, kad pradėjo labiau pasitikėti seminare buvusiais žmonėmis. Visiems įstrigo grupėje vyravęs geranoriškumas ir vienas kito palaikymas.

Taip pat tiriamieji pastebėjo, jog seminare keitėsi ir bendrų veiklų pasiskirstymas tarp grupės narių. Jei pradžioje ne visuomet buvo aišku, kas ir ką turi daryti, po tam tikro laiko daugelis grupės narių tiesiog žiūrėdavo, kuo gali būti naudingi ir įsitraukdavo į konkrečias veiklas. Laikui bėgant kiekvienas pažino savo galimybes ir stengdavosi prisidėti ten, kur jautėsi naudingiausi.

Tiek aptarimo metu, tiek per interviu buvo pasakojama, kad nenoras prisiimti atsakomybę už grupės vedimą žygio metu taip pat buvo susijęs su dalyvių jaučiama baime, dėl neigiamos kitų reakcijos nesėkmės atveju. Tačiau grupės vedimo patirtis jiems suteikė galimybę išmokti paprašyti pagalbos, kada jie abejodavo dėl savo sprendimų, ir tai tiriamieji įvertino kaip jiems svarbų momentą būnant grupėje kartu.

„Aptarimas padeda pamatyti, kaip kas buvo”

Nors, kaip jau minėta, šie jaunuoliai neturi reflektavimo įgūdžių, aptarimus grupės nariai mato kaip naudingus seminaro elementus. Aptarimus jie suskirstė į dvi dalis: pristatomieji, kuomet yra aiškinamos užduotys, saugumo taisyklės ar mokoma naujų įgūdžių, bei įspūdžių pasidalinimo aptarimai. Pristatomųjų aptarimų metu jaunuoliams svarbu būdavo priimti ir įsiminti būtiną informaciją, nors kartais nepavykdavo visko suprasti iš karto. Tiriamuosius erzindavo tie dalyviai, kurie aptarimų metu būdavo išsiblaškę ir nesiklausydavo. Interviu metu jie pastebėjo, jog saugumo taisyklių nesilaikydavo būtent tie išsiblaškęliai. Pasidalinimo aptarimų nauda buvo išskiriama keleriopa: naudinga sau pačiam susidėlioti, kaip kas vyko, ir naudinga išgirsti, kaip sekėsi kitiems. Vienas tiriamųjų prisipažino prieš aptarimu jausdavęs nerimą dėl to, kad nežinodavęs ką jis gali papasakoti. Tačiau interviu metu jis akcentavo: „*Kai išgirsti, ką kiti kalba, tai pagalvoji, kiek tau tai buvo svarbu ir atsimeni kad daug visko vyko*”.

Taip pat yra svarbu pabrėžti, jog tiriamieji kaip svarbius aptarimus įvardina tuos, kurie vyko jų pačių iniciatyva – vieną vakarą po dienos darbo bei sustojus tvarkyti plaustų – kaip būdavo poreikis aptarti jų bendrą darbą. Jaunuoliai aiškiai susiejo bendros veiklos kokybinį pokytį su aptarimų metu išsakytomis problemomis ir jų metu atsiradusiais susitarimais.

Galima teigti, jog tiriamiesiems **aptarimai yra naudingi dėl po jų vykstančių pokyčių grupėje, taip pat jie prisideda prie platesnio savo patirties suvokimo**, tačiau jie aptarimų nemato kaip savęs pažinimo būdo.

Ekspertai aptarimus įvardina kaip vieną svarbiausių seminaro elementų – jų metu ne tik yra mokomasi reflektuoti įgytą patirtį, bet ir atsiranda galimybė suvokti priežastinius ryšius tarp savo

elgesio ar savijautos. Nors aptarimai patys savaime jau yra nauja patirtis, ekspertai pabrėžia kad intensyvios konkrečios patirties turėjimas prieš aptarimus padeda mokytis šnekėti apie tai. Taip pat ekspertai pastebėjo jog pačių jaunuolių inicijuojami aptarimai jiems yra aktualesni. Tačiau norint, kad jie vyktų, jaunuoliai turi turėti nors nedidelę dalyvavimo aptarimuose patirtį.

„Visiems gyriausi, kad iš gamtos parėjau”

Interviu metu paaiškėjo, jog tiriamieji neturi plataus artimųjų rato, kur jie galėtų pasidalinti įspūdžiais po seminaro. Savo įspūdžiais jie dalinosi su tais žmonėmis, kurie yra turėję žygių patirties arba norėtų užsiimti panašia veikla. Pasakojimuose apie seminarą dominavo pokalbiai apie sunkumus ir „*ekstrymą*”, jautėsi jų pačių pasididžiavimas, kad pavyko įveikti maršrutą ir visas užduotis. Taip pat tiriamieji pasakojo, kad jų aplinkoje „*ne kiekvienas gali sau leisti*” dalyvavimą tokiose veiklose, todėl savo pačių įsitraukimą į grupės veiklą vertina kaip sėkmę ir jų išskirtinumą. Pasakodami apie seminarą jie rodė jo metu darytas nuotraukas, padedančias jiems pristatyti vykusias veiklas – be jų jaunuoliams buvę sunku sklandžiai kalbėti. Tiriamieji akcentavo, kad dalyvauti toki pabūdžio seminaruose jie rekomenduotų visiems be išimties jaunuoliams: šiek tiek jaunesniems tam, kad labiau susipažintų tarpusavyje, o vyresniems – „*kad kaulus pramankštintų*”. Galima teigti, jog paauglystėje, pasak tiriamųjų yra svarbus bendravimas bendraamžių rate, o vėliau tampa aktualus savęs pažinimas. Nors jie ir kalbėjo apie tai, kad gali būti žmonių, kuriems nepatiktų tokia veikla, tačiau anot jų pačių, reiktų pradžioje pabandyti ir tik tuomet nuspręsti, patinka ar nepatinka. Pabandytas dalyvauti naudingas tuo, kad gali įvertinti savo galimybes, pabūti kitokioje aplinkoje bei pradėti dalyvauti naujose veiklose.

Centro darbuotojas interviu metu taip pat pasakojo, jog po seminaro „*buvo daug kalbos*”. Kiekvienas dalyvis gyrėsi tuo, ką nuveikė per seminarą, kaip jiems ten pasisekė ir kas buvo sunku. Darbuotojas tai siejo su teigiama patirtimi, kurios gyvenime jie nėra daug turėję, tad **dalyvavimas seminaruose gali padėti kaupti teigiamos patirties rezervą** jaunuolių gyvenimuose.

„Po to bendraut lengviau ir su dalyviais, ir su kitais”

Tai, kad jaunuoliai buvo kartu seminare, padėjo jiems sukurti ne tik bendrą patirtį, bet ir temas ateities pokalbiams. Jie dalindavosi prisiminimais apie tai, koks buvo seminaras, nes „*jau buvo apie ką kalbėt*”. Taip pat tiriamieji pastebėjo kad po seminaro yra paprasčiau paprašyti pagalbos ar atvirai pasakyti savo nuomonę buvusios grupės nariams. Seminarui pasibaigus susiformavo kelios interesų grupelės, kurios surado savo bendrų pomėgių. Tiriamieji minėjo, kad seminaras padėjo atviriau kalbėtis ne tik apie buvusią patirtį, bet ir pradėti dalintis savo mintimis, pasaulėžiūra, idėjomis.

Visi tiriamieji tiek interviu metu, tiek per aptarimą sakė, kad jiems atmintin įstrigo susitikimai su vietos gyventojais ir jų geranoriškumas teikiant reikalingą pagalbą. Aptarimuose išryškėjo jaunuolių turimos išankstinės nuostatos apie tai, kad dažniausiai nepažįstami žmonės yra pikta linkintys ir geriau su jais nebendrauti. Tiriamieji pastebėjo, kad po seminario yra lengviau kalbėtis ir su visai nepažįstamais žmonėmis, pavyzdžiui, einant į oficialias institucijas ar kitas vietas, kur jie anksčiau nejaukiai jausdavosi.

Centro darbuotojas taip pat pabrėžė dalyvių bendravimą su seminario vadovais, nes „*jiems yra sveika su kitais žmonėmis pabūti*“. Taip pat pastebėjo, jog dalyvavimas ir bendravimas buvo „*postūmis socialiesniam elgesiui*“. Bendra patirtis sustiprino kontaktą su centro darbuotojais kurie taip pat dalyvavo seminare. Santykis tapo neformalesnis ir artimesnis, todėl galiausiai jaunuoliai dažniau kreipiasi pagalbos bei patys siūlosi padėti.

Ekspertai akcentavo, kad buvimas kartu seminare ir jiems patiems padeda išlaikyti santykių su dalyviais po seminario. Tai ypač padeda sudėtingose situacijose, kada jaunuolis pradeda atitolti nuo centro ar kitos įstaigos, kuriame jis lankosi, ar atsiranda problemų teikiant reikalingą socialinę paramą. Galima būtų teigti, kad seminare **įgyta santykio kūrimo patirtis ir sukurtas santykis** padeda jaunuoliams ir vėliau ypač patekus į sudėtingas situacijas.

„Pasitikiu savimi, dabar galiu padėti kitiems“

Kalbant su jaunuoliais apie tai, kuo buvo naudingas jiems šis seminaras, visi pabrėžė, kad įgijo daugiau pasitikėjimo savimi. Tai pasireiškė keliose srityse. Pasak tiriamųjų, jie drąsiau elgtųsi situacijose, panašiose į seminare buvusias: dažniau išsakytų savo nuomonę svarbiais klausimais ar padėtų kitiems orientuotis aplinkoje su žemėlapiu. Taip pat pasitikėjimas savimi pasireiškė kitose veiklose: jaunuoliai pasakojo, kad daugiau imasi iniciatyvos organizuodami bendras veiklas centre ir už jo ribų, kad ateityje norėtų patys organizuoti žygius ir priimti atsakomybę už grupes. Galima būtų teigti, kad teigiama patirtis bei naujų veiklų išbandymas saugioje aplinkoje **suteikė daugiau pasitikėjimo savimi ir paskatino norą veikti**.

Centro darbuotojas akcentavo, kad tiriamieji po seminario tapo pastabesni kitų žmonių emocijoms bei elgesiui, kitų žmonių elgesį pradėjo vertinti ne taip kategoriškai. Pasitikėjimas savimi pasireiškė ir tuo, kad jaunuoliai po seminario pasididžiuodami pasakojo apie įgytą patirtį bei savo pasiekimus seminare.

„Vienas lauke ne karys“

Diskusijos metu ekspertai akcentavo, kad norint išlaikyti kiek įmanoma ilgiau seminario poveikį jaunuoliams, būtina, kad kartu su jais seminare dalyvautų jiems pagalbą teikiančių (nebūtinai profesionalią ar specializuotą) įstaigos darbuotojai ar kiti jaunuoliams artimi asmenys.

Jie seminare ne tik gali sukurti santykį, bet ir pradėti **kartu su jaunuoliu** dirbti asmens augimo ar socialinių įgūdžių lavinimo srityje.

Ekspertai pastebi, kad patys jaunuoliai nemano turintys vienokių ar kitokių savo problemų, tad norint kad jie integruotųsi į darbo rinką, grįžtų į švietimo sistemą, ar kitomis priemonėmis bandytų spręsti savo problemas **būtina koreguoti pačią sistemą, kad jaunuolis iš jos neiškristų**. Pasak ekspertų, socialinių programų veiksmingumas pasireiškia tuomet, kai „yra likviduojamos neigiamos iškritimo iš sistemos pasekmės” ir jaunuolis visuomenėje gali veikti užpildydamas spragas kitais būdais– negrįždamas į tą vietą, iš kur jį išmetė.

Centro darbuotojas kalbėjo apie tai, kad seminarai yra gera proga patiems darbuotojams išeiti iš kasdienės rutinos ir kartu su jaunuoliais tiesiog praleisti laiką kartu kitokioje aplinkoje. Taip pat didelę pridėtinę vertę ekspertai mato tame, jog vykdant patyriminio ugdymo seminarus, jų įstaiga tampa patrauklesnė būsimiems programų dalyviams, nes „*eina gandas, kad pas mus būna faina*”.

Ekspertai dar pabrėžė kad „*teigiamos patirties kaupimas*” per pozityvią veiklą ir bendravimą su seminarų vadovais kartais gali būti įvardinimas kaip seminaro rezultatas, kuris vienu ar kitu jaunuolio gyvenimo pasirinkimo momentu gali padėti apsispręsti jam naudingesne linkme.

Tyrimo išvados

1. Nustatyta, kad **patyriminio ugdymo metodas patrauklus dėl savo veiklos specifiškumo, fizinio išbandymo ir asmeninio iššūkio, lygiaverčio santykio tarp vadovų ir dalyvių bei grupės proceso išgyvenimo**. Jaunuoliams yra būtina aktyvi veikla, kurioje jie galėtų ne tik išsikrauti, bet išbandyti save, rizikuoti ekstremaliose situacijose, išsikelti tikslus, kurių jiems patiems būtų įdomu siekti. Tokiu būdu didėja socialiai pažeidžiamų jaunuolių savivertė, kaupiama buvimo grupėje patirtis.

2. Nustatyta, kad patyriminio ugdymo metodo naudingumas socialiai pažeidžiamų jaunuolių požiūriu pasireiškia šiose sferose: pasitikėjimo savimi augime, socialinių įgūdžių lavinime bei refleksijos įgūdžių įgijime ir didinime .

3. Nustatyta, kad tinkamu laiku bei integruotai į visą socialinę pagalbą naudojamas patyriminio ugdymo metodas **suteikia galimybes asmeniniam jaunuolių augimui bei teigiamos patirties kaupimui** (tampa atsvara neigiamai jų gyvenimiškai patirčiai).

4. Nustatyta, kad patyriminio ugdymo metodo naudojimo ribas nubrėžia socialiai pažeidžiamų jaunuolių reflektavimo įgūdžių skurdumas. Norint plėsti metodo galimybes yra būtina ne tik seminarų metu ugdyti šiuos įgūdžius, bet tai daryti ir kasdieniame darbe su šia tiksline grupe.

5. Nustatyta, kad norint patyriminio ugdymo metodą daryti veiksmingesniu, reikia „įdarbinti“ seminaruose įgytą patirtį. Tai yra įmanoma tik tokiu atveju, jei seminaruose dalyvauja asmenys, kurie yra tiesiogiai susiję su pagalbos jaunuoliams teikimu, būtent jie po seminaro gali padėti jaunuoliams perkelti gautus įgūdžius į kasdienybę.

PASIŪLYMAI SOCIALINIO DARBO PRAKTIKAMS, NAUDOJANTIEMS PATYRIMINIO UGDYMO METODĄ

Patyriminio ugdymo metodas pagal savo prigimtį yra siejamas su humanistine ir kognityvine mokymosi teorijomis, tad vertinant jo veiksmingumą yra svarbu atsižvelgti į šių mokymosi teorijų specifiką bei keliamus tikslus – pagrindinis dėmesys turi būti skiriamas asmenybės vystymuisi bei tam reikalingų asmeninių ar socialinių įgūdžių lavinimui. Patyriminio ugdymo metodas nenaudotinas elgesio korekcijos programose dėl jų orientacijos į pokyčius išoriniame elgesyje. Nevykstant asmenišką mokymosi proceso įsisamoninimui, patyriminio ugdymo metodas jaunuolių gali būti suvoktas tik kaip geras laiko praleidimas.

Nors patyriminio ugdymo metodas remiasi tuo, kas vyksta čia ir dabar, konkreti lavinimosi struktūra palengvina įgytos patirties suvokimą bei mokymąsi iš jos. Vienas svarbiausių momentų pažeidžiamam jaunuoliui bei ugdytojui – konkreti patirtis, kurią jaunuolis įgyja dalyvaudamas organizuotoje veikloje. Tačiau, norint „įdarbinti“ konkrečią patirtį, yra svarbūs refleksijos, išvadų padarymo ir pritaikymo kasdienybėje momentai. Tik šių elementų visuma padeda pasiekti efektyvių rezultatų dirbant su socialiai pažeidžiamais jaunuoliais. Kadangi ši tikslinė grupė beveik neturi reflektavimo įgūdžių, refleksijos momentas yra vienas sudėtingiausių patyriminio ugdymo ciklo. Šių įgūdžių lavinimas turi vykti ne tik seminarų metu, bet ir kasdieniame darbe su jaunuoliais. Tik tokiu atveju galime tikėtis, kad jaunuoliai gebės žengti kitus žingsnius: išvadų darymą ir įgūdžių pritaikymą kasdienybėje.

Atliekant patyriminio ugdymo metodo veiksmingumo tyrimus, rekomenduojama remtis formuojančio vertinimo principais, nes į patį procesą įtraukiami socialiai pažeidžiami jaunuoliai. Formuojantis vertinimas padeda jiems tapti atsakingesniais už savo mokymosi procesą. Nors socialiai pažeidžiamų jaunuolių abstraktus ir reflektyvus mąstymas dažnai būna silpniau išvystytas, vis dėl to pagal savo galimybes jie yra pajėgūs dalyvauti programų veiksmingumo vertinimo procese. Patys dalyviai programų metu pastebi, kaip kinta jų socialiniai įgūdžiai, tobulėja refleksija, auga pasitikėjimas savimi – šiuos pokyčius jie yra pajėgūs įvertinti.

Patyriminio ugdymo metodas yra tinkamas dirbant su socialiai pažeidžiamais jaunuoliais, nes jis padeda rasti kuo įvairesnes galimybes bei išeitis. Šio metodo dėka yra sukuriama saugi aplinka, kurioje pažeidžiami jaunuoliai gali eksperimentuoti nesibaimindami dėl pasekmių. Tai juos paskatina aktyviau ieškoti naujų sprendimų bei elgesio būdų. Šis metodas yra tinkamas būdas mokyti pažeidžiamus jaunuolius prisiimti atsakomybę už savo veiksmus bei sprendimus. Ugdytojas gali padėti sukurti tokią aplinką, kurioje jaunuoliai ne tik eksperimentuoja išbandydami vieną ar kitą elgesio modelį, bet ir gali visiškai prisiimti atsakomybę už savo sprendimus. Ugdytojo vaidmuo – leisti pažeidžiamiesiems jaunuoliams prisiimti atsakomybę lavinimo programų metu, o joms

pasibaigus – skatinti atsakomybės prisiėmimą kasdieniame gyvenime. Patyriminio ugdymo metodas suteikia galimybes asmeniniam jaunuolių augimui, teigiamos gyvenimiškos patirties kaupimui bei lygiaverčio santykio su programų vadovais užmezgimui. Platus patyriminio ugdymo metodo pritaikomumas padeda jaunuoliams išsikelti jiems aktualius tikslus ir jų siekti. Tačiau seminaro metu įgyti įgūdžiai ar pasiekti rezultatai dažniausiai yra matomi tik po kurio laiko arba integruojasi į visos suteiktos pagalbos rezultatus.

Patyriminio ugdymo metodas turi būti kompleksinės pagalbos pažeidžiamiesiems jaunuoliams elementas. Institucijų bendradarbiavimas dirbant su šia tiksline grupe suteikia galimybę sustiprinti patyriminio ugdymo procese pasiektus rezultatus bei padėti jaunuoliams juos pritaikyti kasdieniame gyvenime.

LITERATŪRA

1. Croft T., Crolla V., Mida–Briot V. *Social Inclusion*, Brussels: European Commission, 2003.
3. Deltuva A., Gurova T., Godvadas P., Čepienė A. *Bendrujų kompetencijų ugdymo programos dėstytojo vadovas*, Vilnius: Vilniaus kooperacijos kolegija, 2008.
4. Gečienė I., Buzaitytė–Kašalynienė J., Švedaitė–Sakalauskė B., Stakėnaitė D., Čiupailaitė D. *Socialiai pažeidžiamo jaunimo integracijos į darbo rinką prielaidos Lietuvoje*, Vilnius: Viešosios politikos ir vadybos institutas, 2007.
5. Gurova T. *Patyriminių metodų naudojimas dirbant su pažeidžiamais jaunuoliais*. Bakalauro darbas. Vilnius, 2008.
6. Luckner J.L., Nadler R.S. *Processing the Experience: Enhancing and Generalizing Learning*, Dubuque: Kendall Hunt, 1997.
7. Keinys St. *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2000.
8. Smith M.K. Introduction to Informal Education // *The Encyclopedia of Informal Education*, 2003. Prieiga per internetą: <http://www.infed.org>.